

राष्ट्रिय सुरक्षामा विकासको पार्श्वचित्र

असफल गौतम

लेखसार

यात्राको गन्तव्यसँग नेपथ्यको भविष्य जोडिएको हुन्छ । प्रस्तुत यात्राको गन्तव्य हिजो राष्ट्रको एकीकरण र वर्तमानसम्म आइपुग्दा राष्ट्रिय-अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा शान्ति स्थापनार्थ उल्लेख्य भूमिकासहित उच्च छवि बनाउन सक्षम नेपाली सेनाले आयोजना गरेको लेखरचना प्रतियोगिताको राष्ट्रिय सुरक्षा र विकास शीर्षकसँग जोडिएको छ । यो आलेख राष्ट्रिय सुरक्षामा विकासको पार्श्वचित्र कसरी अडेको छ भन्ने सन्दर्भमा केन्द्रित रहेर तयार पारिएको छ ।

शब्दकुञ्जी: सामाजिक सुरक्षा, आर्थिक सुरक्षा, राज्य शक्तिको सुरक्षा, सञ्चार माध्यम, राष्ट्रिय सुरक्षा ।

विषय प्रवेश

राष्ट्रको गरिमा र महिमासँग सम्बन्धित सुरक्षा नै राष्ट्रिय सुरक्षा हो । राष्ट्रिय सुरक्षासँग राष्ट्रको सार्वभौमसत्ता र भौगोलिक अखण्डताका साथमा राष्ट्रको सम्पत्ति संरक्षण, विकास एवम् प्रवर्द्धनसँगै डर, त्रास र भयमुक्त समाजको अपेक्षा हुन्छ । मानवअधिकारको पूर्ण प्रत्याभूतिसहित नागरिकको व्यक्तिगत जीवनको सुनिश्चितताको पनि प्रत्याभूति हुन्छ र नागरिकबीच पारस्परिक सद्भाव, सहकार्य र सहयात्राको गाँठो बलियो गरी कस्सिएको हुन्छ, त्यही नै राष्ट्रिय सुरक्षा हो । यसरी राष्ट्रिय सुरक्षासँग मानवीय सुरक्षा पनि जोडिन जान्छ ।

वर्तमानमा आम नेपालीलाई “नेपाली हामी रहौला कहाँ नेपालै नरहे” (भौकाजी, २०७०, पृ. २२२) भन्ने राष्ट्रकवि माधव घिमिरेको अभिव्यक्तिले राष्ट्रियताको रक्षालाई जगाए जस्तै हिजोका टुक्रा-टुकामा विभाजित

साना साना राज्य रजौटालाई एकीकरणका नायक पृथ्वीनारायण शाहको दिव्योपदेशले राष्ट्रिय सुरक्षालाई मजबुद बनाएको मान्न सकिन्छ । त्यसैले नेपाल सरकार वैधानिक कानून-२००४ भाग ४ मा मुलुकभर कतै पनि शान्ति भङ्ग नहोस् भन्ना निमित्त श्री ३ महाराजबाट मंत्रिमण्डलको सल्लाहले चाहिएको अस्थायी कानून जारी गरिबक्सनुहुन्छ (नेपाल सरकार वैधानिक कानून-२००४, पृ. १४) भनिएको छ । त्यसैको फलस्वरूप नेपाल अन्तरिम शासन विधान-२००७ (भाग २) मा राष्ट्रिय जीवनका संस्थाहरूमा सामाजिक, आर्थिक र राजनैतिक न्याय भएको सामाजिक व्यवस्थाको स्थापना र सुरक्षा गरी (नेपाल अन्तरिम शासन विधान २००७, पृ. ३) उल्लेख भयो । यसरी हेर्दा २०४२ सालमा ‘राष्ट्रिय मूल नीति’ बन्नु र २०४७ सालको संविधानमा ‘राष्ट्रिय सुरक्षा परिषद्’को व्यवस्थाले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको मान्न सकिन्छ । त्यही धरातलमा ‘नेपालको सुरक्षा परिषद्’ स्थापना भएको र त्यसैको जगमा ‘राष्ट्रिय सुरक्षा नीति-२०७३’ (राष्ट्रिय सुरक्षा नीति, २०७३, पृ. १) जारी भयो । यस नीतिले राष्ट्रिय हितका निमित्त राज्य व्यवस्था, राष्ट्र-नागरिक स्वतन्त्रता र सुरक्षा, विज्ञान-प्रविधि, आर्थिक र पर्यावरणीय सुरक्षालाई प्राथमिकतामा राखेर काम, कर्तव्य र दायित्वलाई सुनिश्चित गरेको छ । यस नीतिमा राष्ट्रको समृद्धि र सुशासनलाई नै राष्ट्रको सुरक्षा मानिएको छ ।

राष्ट्रिय सुरक्षासँगै जोडिने सन्दर्भ विकास हो । विकासको सवालसँगै विकास भनेको के हो ? भन्ने प्रश्न आउँदछ । वास्तवमा विकास भनेको एउटा घटनाबाट अर्को दुर्घटनातर्फ स्थानान्तरण हुने अभ्यास हो । यो अभ्यास सफल भए घटना र विफल भए

दुर्घटनामा परिणत हुन्छ। यसैले विकासलाई परिभाषित गर्ने सन्दर्भमा सर्वसाधारणदेखि विद्वान् व्यक्तिका फरक फरक दृष्टिकोणहरु हुन सक्छन्। अर्थशास्त्रका पिता एडम स्मिथले अर्थतन्त्रलाई नै विकास माने। एउटा दृष्टिकाणबाट हेर्दा जीवनका सम्पूर्ण बागडोर सञ्चालनको माध्यम नै अर्थ हो। अर्थसँगका सम्पूर्ण आर्थिक विकासका कुरासँगै कुल गार्हस्थ उत्पादन र प्रतिव्यक्ति आयको लेखाजोखा अर्थमै हुने भएकाले अर्थशास्त्रीहरु यसैलाई विकास मान्छन् जुन स्वाभाविक पनि हो। तर विकासलाई अर्थसँग मात्रै जाहेर हुँदैन, समाजतर्फ पनि फर्कनुपर्छ। समाजशास्त्रीहरु आर्थिक वृद्धिसँगै सामाजिक असमानता, अराजकता, गरिबी र बेरोजगारीको अन्त्यसँगै राष्ट्रको समग्र सामाजिक तथा आर्थिक समृद्धिलाई विकास मान्दछन्। राजनीतिको आँखाले हेर्ने हो भने कार्ल मार्क्सले वर्ग सङ्घर्षमा विकास देखेको पाइन्छ। समयको परिवर्तित क्रममा हिटलर विवेक र विचारको स्थानान्तरणसँगै नयाँ विचारको विकासले नै चित्रकारको सपना बोकेर भियाना छिरेका थिए। उनले दोस्रो विश्वयुद्धका लागि जर्मनीलाई सक्षम बनाउन त बनाए, तर अरूका सामु आँटी, साहसी र तर्कशील देखिए पनि आफूभित्र 'विकास' भएको कमजोर धरातल आत्मसात् गर्न नसक्दा अधोगतितर्फ धकेलिदै गएकोले उनले आफ्नो डायरीको अन्तिममा लेखेका छन्:- 'म दुःखी छु, मैले आफ्नो अहम्, घमण्ड र स्वार्थका कारण लाखौंको सुखलाई खरानी बनाएँ। यो युद्ध मैले एकलो निर्णयले सुरु गरेको थिइन। म मानवताको इतिहासमा भयानक घृणाको विम्बका रूपमा चिनिउँला, तर जर्मनी धरतीमाथिको आशामा सधैं एउटा महान् राष्ट्रवादी भावना बोकेर तैरिइरहने छु' (धरावासी, २०७०, पृ २९७-९८) यो पनि विकासको एउटा पक्ष नै हो। विकासको सूचक के हो भने पुरानो मनोविज्ञानलाई पूर्ण रूपान्तरणसँगै घरपरिवारका सनातन मानवीय मूल्य-मान्यता, आधारभूत आवश्यकता, गाँस, बास, कपास, शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी र सुरक्षा क्षेत्रमा परिवर्तनका बाछिटा देखिन थाल्छन्। विकासले समाज, समुदाय र राष्ट्रकै भविष्यमा आर्थिक, भौतिक, नैतिक,

बौद्धिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, भाषिक, राजनीतिक, प्रशासनिक सन्दर्भसँग जोडिएका क्षेत्रमा आमूल परिवर्तन ल्याइदिन्छ। त्यसैले के भन्न सकिन्छ, भन्ने सकारात्मक परिवर्तनलाई पछ्याउँदै योजनाबद्ध ढङ्गले आधुनिकीकरणको दैलो उघार्ने प्रक्रिया नै विकास हो।

राष्ट्रिय सुरक्षाका आयामहरु

राष्ट्रिय सुरक्षाको मूल मर्म विकास हो। जहाँ राष्ट्रको रक्षा हुन्छ, त्यहाँ विकासले गति लिन्छ। विकास बहुआयामिक भएकाले राष्ट्रिय सुरक्षासँग नड-मासुको भै सम्बन्ध रहन्छ। त्यसैले राष्ट्रिय सुरक्षासँग विभिन्न आयामहरु जोडिएका छन् जसको चर्चा निम्नानुसार गर्न सकिन्छ :

(क) सामाजिक सुरक्षा

राष्ट्रिय सुरक्षाको पहिलो आयाम सामाजिक सुरक्षा हो। असल राज्यलाई असल र सफल समाज चाहिन्छ, अनि मात्र राज्य सफल बन्छ। मानिस समाजमै हुर्कन्छ, बढ्छ र पढ्छ। उसले जस्तो समाज पढ्छ, त्यस्तै व्यवहार देखाउँछ। आखिर समाज भनेको एकै धर्म-कर्म अँगाल्ने, एकै ठाउँमा बसोबास गर्ने, एउटै उद्देश्यमा लाग्ने, एकै प्रकारका सुजनहरूको भेला भइरहने ठाउँ (शर्मा नेपाल २०५८, पृ. १२८५) हो। यस्तो मण्डलीमा सही मार्गनिर्देशन भए मात्रै सभ्य समाज बन्ने भएकाले सामाजिक सुरक्षा तथा राष्ट्रिय सुरक्षाको पहिलो आधार हो। राष्ट्रको गरिमा र महिमासँग गहिरो रूपमा सम्बन्धित सुरक्षाभित्रको पहिलो आधार हो सामाजिक सुरक्षा। यस्तो सुरक्षासँग नागरिकका गाँस, बास, कपास, शिक्षा, स्वास्थ्य सुरक्षा जस्ता सरोकारका विषयहरु जोडिएका हुन्छन्। स्वस्थ शरीरलाई आवश्यकतानुसार खाद्य उत्पादन र उपभोगमा व्यक्तिको स्वायत्तता आवश्यक हुन्छ। यसका लागि व्यक्तिले विभिन्न पेशा, व्यवसाय, उद्योगधन्दा, स्रोत-साधनको व्यवस्था, उपभोग तथा बन्द-व्यापारको व्यवस्था मिलाएको हुन्छ। यसैका माध्यमबाट परिवारको समृद्धिको यात्रा तय हुन्छ। घरभित्रको व्यवस्थापनपछि व्यक्तिको सामाजिक

सद्भाव, सुशासन, न्यायिक समानता, शान्तिसुरक्षा, मानवअधिकारको रक्षा, राजनीतिक स्थिरता, स्वतन्त्रता लगायतका सन्दर्भहरू जोडिन पुग्छन्। सामाजिक सुरक्षासँग वातावरणीय सुरक्षा पनि जोडिएर आएको हुन्छ। समतामूलक समाज नहुँदा तथा जैविक विविधता नष्ट हुँदा जलवायु परिवर्तनले अतिवृष्टि र अनावृष्टि जस्ता समस्या देखापर्दछन् जसका कारणले जलचर, थलचर र मानव जगत्को अस्तित्व संकटमा देखापर्छ। यसैले वातावरणीय सुशासन र दिगो विकासको अवधारणा सामाजिक सुरक्षाकै अभिन्न अङ्ग हुन्।

समाजमा बारम्बार प्रयुक्त हुने शब्द हुन् सभ्यता र संस्कृति (शर्मा, २०५८, पृ. ३८१)। समाजमा हुने खाने र हुँदा खानका बीच ठूलो विभेद छ। त्यसको अन्त्य गरी सुसंस्कृत, स्वस्थ र सभ्य समाजको कल्पना सामाजिक सुरक्षा मै हुन्छ। सभ्य समाजमा सामाजिक जागरण र अपराधमुक्त समाजको निर्माण हुन्छ (राष्ट्रिय सुरक्षा नीति २०७३, पृ. ३) र नागरिक महिला, बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिकको संरक्षण, सामाजिक सुरक्षा, समावेशीकरण र न्याय प्राप्त हुन्छ। यस्तो बहुजन र बहुमन रहेको समाजमा बहुमुखी सामाजिक मूल्यमान्यता, संस्कार-संस्कृति, धार्मिक, ऐतिहासिक र पुरातात्विक सन्दर्भहरू घनिष्ट रूपले एक अर्कासँग जोडिएका हुन्छन्। तिनको संरक्षण, असल एवम् सफल अन्तरसम्बन्ध कायम हुन सके सामाजिक सुरक्षा सफल हुन्छ।

(ख) आर्थिक सुरक्षा

गाउँघरमा बूढापाकाहरूले भन्ने गर्दछन्, “बाबु ! भोको पेटमा कोदाली खन्न सकिन्न।” यो ध्रुवसत्य कुरा हो। पेट भोको हुनुले अर्थको अभावलाई जनाउँछ। अर्थ व्यवस्थापन बिना समृद्धि असम्भव हुन्छ। तसर्थ राष्ट्रिय सुरक्षाको महत्त्वपूर्ण अंग आर्थिक सुरक्षा हो।

राष्ट्रिय सुरक्षालाई सुनिश्चित गर्ने विभिन्न स्रोत र उपायहरू रहेका छन् (राष्ट्रिय सुरक्षा नीति, २०७३, पृ. ७)। नेपालको संविधान २०७२ ले समाजवाद उन्मुख अर्थ व्यवस्थालाई अवलम्बन (नेपालको

संविधान, २०७२, पृ. १०) गरे तापनि अर्थका आफ्नै सिद्धान्त छन्। माग र आपूर्तिको सन्तुलन प्रायः फेला पार्न सकिन्न। यसैले अर्थलाई अन्य अवधारणासँग तुलना गर्नु ‘खोलाको गीत गाउनु’ सरह भएकाले आर्थिक सुरक्षालाई समाजशास्त्रीय, साहित्यशास्त्रीय, भाषाशास्त्रीय र मानवशास्त्रीय अवधारणासँगको तुलना आवश्यक हुँदैन। आर्थिक वृद्धिसँगै सामाजिक विकास अपरिहार्य नरहने होइन, तर अर्थशास्त्रीय अवधारणाले कुल गार्हस्थ्य उत्पादन र प्रतिव्यक्ति आय वृद्धिलाई विकास ठान्छ। जहाँ प्रतिव्यक्ति आय, कुल गार्हस्थ्य उत्पादन, पूर्वाधार, उद्योगधन्दा, कलकारखानाको संख्यात्मक र गुणात्मक उत्पादन क्षमता वृद्धि, प्राकृतिक स्रोत-साधनको परिचालन, सम्भाव्यताको सूक्ष्म अध्ययन, अवलोकन र मूल्याङ्कन हुन्छ, त्यहाँ विगत र वर्तमानबीचको आयवृद्धिको अवस्था झल्काउँदै मुलुकलाई परिनिर्भरताबाट जोगाउनु अर्थ सुरक्षाका काम, कर्तव्य, अधिकार र दायित्व हो भन्ने अवधारणा अर्थशास्त्रीको हुन्छ।

आय वृद्धिले एकातर्फ सभ्य समाजको छनक दिन्छ भने अर्कातर्फ राज्यमा असल संस्कारको विकास, संरक्षण, सम्बर्धन र सुशासन कायम हुन्छ। पछिल्लो उदाहरण संघीय संरचनाका स्थानीय निकायका ‘वडा’ बनेका छन्। हरेक वडा आम्दानीको स्रोत बन्दै गर्दा स्थानीय सरकारलाई बुझाउने करमा कुनले कति ? भन्नेमा प्रतिस्पर्धा भए जस्तो देखिन्छ। हिजो वडाको कमाइ त्यहीं खर्च भएको सन्दर्भमा आज असल संस्कारको विकास भएको छ। यो सबल पक्ष हो, किनकि आर्थिक सुरक्षासँग राज्य र व्यक्तिको समग्र अर्थतन्त्र जोडिन्छ। व्यक्तिको अर्थतन्त्र बलियो भए राज्यलाई तिर्नुपर्ने कर सहज तरिकाले ब्यक्तिले तिर्छ। राज्यको अर्थतन्त्र बलियो हुनु राज्य-संयन्त्र बलियो हुनु हो। संयन्त्र बलियो भएसँगै कर्मचारीतन्त्रमा भ्रष्टाचार र कमिसनतन्त्र बन्द भएर सुशासन कायम हुनु हो। यसैले राष्ट्रिय सुरक्षासँग आर्थिक सुरक्षाको प्रत्यक्ष सम्बन्ध हुन्छ।

(ग) राज्यशक्तिको सुरक्षा

समग्र राज्यको सुरक्षा राष्ट्रिय सुरक्षा हो। राष्ट्रिय सुरक्षामा धेरै खतरा र चुनौती रहेका छन् (राष्ट्रिय सुरक्षा नीति, २०७३, पृ. ८)। त्यसर्थ राज्यशक्तिको सुरक्षा अपरिहार्य हुन्छ। राज्यशक्तिको सुरक्षाका एकाइ भनेका सचेत नागरिक हुन्। तिनै नागरिकले विभिन्न चरण पार गर्दै, विविध बर्दी धारण गर्दै राज्य सुरक्षासँग जोडिन पुग्ने भएकाले आफूलाई राज्यशक्तिको सुरक्षार्थ सक्षम ठान्छन्। यसरी कर्तव्य र जिम्मेवारी बोध गर्ने हरेक राष्ट्रसेवक नागरिक नै राज्यशक्तिको सुरक्षाका महत्त्वपूर्ण एकाइ हुन्। त्यस शक्तिको सुरक्षा नै राज्यशक्तिको सुरक्षा हो। राज्यशक्तिसँग राष्ट्रको भौगोलिक अखण्डता र सार्वभौमसत्ता संरक्षणको जिम्मेवारी मात्रै हुँदैन, आपसी द्वन्द्व एवम् राष्ट्रलाई आन्तरिक र बाह्य आक्रमणबाट जोगाउनु पनि हुन्छ। यसैले राष्ट्रिय सुरक्षार्थ क्रियाशील राज्यशक्तिको सुरक्षाका एकाइ नेपाल प्रहरी, नेपाली सेना, सशस्त्र प्रहरी बल, सञ्चार माध्यमहरु, संघसंस्था र नागरिक समाज हुन्। राज्यको सुरक्षार्थ क्रियाशील एकाइ नेपाल प्रहरी, सेना र सशस्त्र प्रहरी हुन्। यिनैका माध्यमबाट राज्यका अंगको रक्षा, राज्य सञ्चालनमा क्रियाशील राजनेता र राज्य रक्षार्थ क्रियाशील संघसंस्थाको सुरक्षा हुँदै आएको छ। साथै सञ्चार माध्यमहरु, संघसंस्था, नेपाल रेडक्रस, स्काउट, राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग, इन्सेक, नागरिक समाज, लायन्स क्लब पनि राज्यशक्तिका महत्त्वपूर्ण एकाइहरु हुन्।

नेपालको संविधान २०७२ को भाग २८ मा राष्ट्रिय सुरक्षासम्बन्धी व्यवस्था (नेपालको संविधान, २०७२, पृ. २९९) छ। पृथ्वीको जम्बुद्वीपको आर्यावर्तमा अवस्थित यस हिमवत्खण्डको लगभग शिरोभागमा रहेको नेपाल अनादिकालदेखि नै विशिष्ट छ (जवाली र निरौला, २०७४, पृ. २७५)। यही भूमिको रक्षार्थ राज्यशक्तिको सुरक्षाका विविध एकाइहरु क्रियाशील छन्। राज्यशक्तिको सुरक्षाका अंगमध्ये नेपाल प्रहरीको जन्म १८४७ सालको कोतपर्वपश्चात् जंगबहादुर राणा

सैनिक जनरल र प्रधानमन्त्री भएसँगै (थापा, पृ. १७९) विजारोपण भएको मानिन्छ। नेपाल प्रहरीपछि क्रियाशील नेपाली अंग नेपाली सेना हो। पृथ्वीनारायण शाहको नेपाल एकिकरण अभियानसँगै शुरू भएको नेपाली सेनाको इतिहास गौरवपूर्ण छ। राज्यसत्ताका बेलाको 'शाही नेपाली सेना' र हालको 'नेपाली सेना'ले राष्ट्रिय सुरक्षार्थ पुऱ्याएको योगदान प्रशंसनीय छ। सुरक्षा सुदृढीकरण र राष्ट्रिय सुरक्षा मात्र होइन, अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा समेत विभिन्न देशमा विभिन्न समयमा भएका हिंसात्मक द्वन्द्व निवारणमा नेपाली सेनाको योगदान महत्त्वपूर्ण छ। यसैले संविधानमै नेपालको स्वतन्त्रता, सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता, स्वाधीनता र राष्ट्रिय एकता रक्षार्थ संविधानप्रति प्रतिबद्ध समावेशी नेपाली सेनाको (नेपालको संविधान, २०७२, पृ. २९९) व्यवस्था रहेको छ।

प्रहरी र सेनासँगै राज्यसुरक्षाको अर्को एकाइ सशस्त्र प्रहरी बल हो (नेपालको संविधान, २०७२, पृ. २२९)। २०५८ सालमा सशस्त्र द्वन्द्वकै क्रममा स्थापना भएको सशस्त्र प्रहरी बल राज्यमा शान्ति-सुव्यवस्था कायम गरी जनताको जीउ, धन र स्वतन्त्रताको रक्षार्थ क्रियाशील छ। मुलुकको प्रतिरक्षा क्षमता बढाउन सैन्य शक्तिलाई प्रमुख शक्ति मानिने र राज्य सुरक्षाअन्तर्गत राजनीतिक सुरक्षा पर्ने भएकाले विभिन्न राजनीतिक माग राखेर भएको हिंसात्मक द्वन्द्व अन्त्यका लागि सशस्त्र प्रहरी बल स्थापना भएको थियो।

राज्यशक्तिको संयन्त्र राष्ट्रिय सुरक्षा सम्बन्धी मामिलामा दत्तचित्त छ। कहिले औद्योगिक सुरक्षा, कहिले सीमा, कहिले सीमा-क्षेत्रका आपराधिक गतिविधि तथा तस्करी नियन्त्रणमा, कहिले अवैध लागूऔषध उत्पादन, उपयोग र ओसारपसार नियन्त्रणमा, कहिले साम्प्रदायिक द्वन्द्व नियन्त्रणमा त गुणस्तरीय शिक्षा र स्वास्थ्य सुनिश्चितताका लागि राज्यशक्ति क्रियाशील छन् (राष्ट्रिय सुरक्षा नीति, २०७३, पृ. १७-३७) जसका सहायताले राष्ट्रिय राजनीतिक र कूटनीतिक क्षेत्रमा उल्लेख्य योगदान पुगेको छ।

राज्यशक्ति सुरक्षाका अंगमध्ये सञ्चार माध्यम पनि एक हो । सञ्चारकै माध्यमबाट लोकतान्त्रिक मूल्यमान्यता, मानवअधिकार संरक्षण, प्रेस स्वतन्त्रता, सुरक्षा, स्वतन्त्र र स्वतन्त्र न्यायपालिकाको स्थापना, राज्यका अंग बीच शक्ति सन्तुलन र नियन्त्रण, निर्वाचन तथा वालिग मताधिकार, प्रशासन र राजनीतिलाई विश्वसनीय, सक्षम एवम् व्यावसायिक प्रतिस्पर्धामा ल्याउन मद्दत पुग्दछ ।

हिजो सशस्त्र द्वन्द्वका कारण स्थापना भएको राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग पनि राज्यशक्ति सुरक्षाको अंग हो । विनाशकारी भूकम्पको चपेटामा परेका नेपाली दाजुभाइको जीवनरक्षार्थ गठन भएको आयोग, नेपाल रेडक्रस, स्काउट, लायन्स क्लब, विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी संघसंस्थाले बगाएको पसिनाको मूल्यलाई हामीले बिसैका छैनौं । यसरी विभिन्न स्थानीय, राष्ट्रिय, अन्तर्राष्ट्रिय, सरकारी, गैरसरकारी सामाजिक संघसंस्था र नागरिक समाज लगायतका विविध निकाय राज्यशक्तिको सुरक्षामा क्रियाशील छन्, जसका आधारमा विकासले फड्को मार्न सघाएको कुरो स्पष्ट छ ।

सम्भावना र चुनौती

राष्ट्रियता कुनै मूर्त वस्तु होइन । यसैले राष्ट्रिय सुरक्षासँग जोडिएर आउने विकास अपरिहार्य र स्वाभाविक सन्दर्भ हो । हामीले चाहेमा राष्ट्रिय हितका लागि राजनीतिक र कूटनीतिक क्षमता, राजनीतिक समझदारीको विकास र साभा दृष्टिकोण बनाउन सक्तछौं । राज्यका स्रोतसाधनको समुचित उपयोग, उपभोग र वितरण गर्न सकिन्छ । विद्यमान सामाजिक, सांस्कृतिक, ऐतिहासिक र पुरातात्विक विविधतालाई व्यवस्थापन गर्न सकिन्छ । व्यक्तिको स्वार्थभन्दा राष्ट्रिय विषयमा तटस्थ र प्रतिवद्ध हुन सक्थौं भने सबैको सहभागिता र समर्थन प्राप्त हुन्छ । विभिन्न तहका सरकारसँग विकासमा साभेदारी गर्न सकिन्छ । उपयुक्त र व्यावहारिक कार्ययोजनामा सहकार्य र समन्वय गर्न, सुरक्षा र विकासमा अल्पकालीन एवम् दीर्घकालीन

रणनीति तय गर्न र भएका नीतिनिर्माण, विधिविधान र प्रारूप सुनिश्चित गरी कार्यान्वयन पक्षलाई बलियो पार्दै भ्रष्टाचार न्यूनीकरण गर्न सकिन्छ । यसैमा राष्ट्रिय सुरक्षा र विकासको पार्श्वचित्र लुकेको हुन्छ ।

सम्भावनासँगै चुनौती पनि हुन्छन् । सम्भावनालाई सफलतामा परिणत गराउन धेरै परिश्रम गर्नुपर्दछ । एकात्मक राज्य प्रणाली रहेको नेपाल वर्तमानमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा विभाजित छ । तिनै तहमा स्रोतसाधनको उचित बाँडफाँड, विनियोजन, व्यवस्थापन र कानून निर्माणलगायतका काम, कर्तव्य र दायित्व पूरा भएका छैनन् । विविध विपद् व्यवस्थापन, निजी क्षेत्रको मनोमानी, कालाबजारी तथा एकाधिकार तोड्न सकिएको छैन । राष्ट्रिय पहिचानसँग जोडिएका सन्दर्भहरू भन् जटिल छन् । देशको खुला सिमाना र सीमा-क्षेत्रका अवाञ्छित क्रियाकलापले राष्ट्रिय सुरक्षामा चुनौती थपेका छन् । लामो समयदेखिका शरणार्थी समस्या, मानव बेचबिखन, सम्पत्ति शुद्धीकरण, लागुऔषध नियन्त्रण, संगठित अपराध, उपभोक्ता अधिकार र गरिबी न्यूनीकरण लगायतका धेरै समस्याहरू देशमा विद्यमान छन् । यी सबै राष्ट्रिय सुरक्षाका चुनौतीहरू हुन् । यस्ता सम्भावना र चुनौतीलाई डटेर सामना गर्न हामीमा आत्मअनुशासनको आवश्यक छ ।

निष्कर्ष

राष्ट्रिय सुरक्षाको सन्दर्भसँगै विकास कसरी जोडिन्छ भन्ने प्रश्न उठ्नु स्वाभाविक हो । यस्तो अवस्थामा दुई ढुङ्गा बीचको तरुल जस्तो भूपरिवेष्टित मुलुक नेपालले दुवै देशबाट लाभ लिन सक्ने धेरै सम्भावनाहरू छन् । यसका लागि राष्ट्रिय स्वार्थ र प्राथमिकताका विषयमा साभा दृष्टिकोण एवम् लगानीमैत्री वातावरण सिर्जना गर्नु, नेपाली उत्पादनको गुणस्तर वृद्धि गरी बजारीकरण बढाउनु आवश्यक छ । राज्य, निजी क्षेत्र र नागरिक समाज बीच साभेदारीमा समृद्धिको यात्रा बढाउनु छ । यो हुन सके राष्ट्रिय सुरक्षाको जग बलियो हुन्छ र विकासले फड्को मार्छ । यसैमा विकासको पार्श्वचित्र लुकेको हुन्छ ।

सन्दर्भ सामग्री सुची

कृष्ण धरावासी (२०७०); गेस्टापो, काठमाडौं : पैरवी बुक हाउस ।

ज्ञवाली, अर्जुन र निरौला पेशलकुमार (२०७४), बाइबल र माओवाद, काठमाडौं : स्वदेश प्रकाशन ।

थापा गोविन्द, नेपाल प्रहरी र सशस्त्र प्रहरी बल, नेलाली सुरक्षा क्षेत्र: एक संग्रह, काठमाडौं ।

नेपाल अधिराज्यको संविधान २०१५ ।

नेपालको अन्तरिम शासन विधान २००७ ।

नेपालको आन्तरिम संविधान २०६३ ।

नेपाल सरकार संबैधानिक कानुन २००४ ।

नेपाल प्रहरी नियमावली २०३३ ।

पंगेनी, हरिप्रसाद (सम्पा) नेपालको संविधान २०७२, काठमाडौं : तिलस्मी पब्लिकेशन प्रा.लि.

भौकाजी, विमल (२०७०), यशस्वी सङ्गीत-तपस्वी : नातिकाजी, काठमाडौं : नातिकाजी स्मृति समाज ।

राष्ट्रिय सुरक्षानीति २०७३ ।

शर्मा, जनकलाल (२०५८), हाम्रो समाज : एक अध्ययन : ललितपुर : साभा प्रकाशन ।

शर्मा नेपाल, वसन्त कुमार (सम्पा) (२०५८) नेपाली शब्दसागर : काठमाडौं : मामा पुस्तक भण्डार ।

शिवाकोटी, गोपाल (२०७२), द्वन्द्व, शान्ति र विकास, काठमाडौं : पैरवी प्रकाशन ।

सापकोटा, विष्णु (सम्पा) (२०६६), नेपाली सुरक्षा क्षेत्र : एक सङ्ग्रह, काठमाडौं : राष्ट्रिय शान्ति अभियान ।